

Murray J. Harris, *Prepositions and Theology in the Greek New Testament. An Essential Reference Resource for Exegesis* (Grand Rapids, MI: Zordevan 2012). Pp. 293. \$42.99. ISBN 978-0-310-49392-1

KS. ANDRZEJ PIWOWAR

Instytut Nauk Biblijnych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
e-mail: andpiw@gazeta.pl
ORCID: 0000-0001-9316-1791

Autor książki, Murray J. Harris, jest emerytowanym profesorem egzegezy i teologii Nowego Testamentu w Trinity Evangelical Divinity School w Deerfield (Illinois).

Publikacja zawiera przedmowę, wybraną bibliografię i skróty, po których następuje właściwa część opracowania złożona z dwudziestu czterech rozdziałów. Większość z nich poświęcona jest prezentacji poszczególnych przymków właściwych (rozd. 4–20). Całość zamknięta jest trzema indeksami: tekstów cytowanych (s. 267-286), słów i wyrażen greckich (s. 287-290) oraz na końcu – indeksem rzeczowym (s. 291-293).

W przedmowie autor książki stwierdza, że nie jest ona całościowym (komplementarnym) opracowaniem przymków obejmującym ich rozwój (zob. P. Bortone, *Greek Prepositions from Antiquity to the Present* [Oxford 2010]) ani „teologią przymków”, tak jakby mogły one same w sobie wyrażać jakieś przesłanie teologiczne (zob. s. 13). W zamyśle M.J. Harrisa jest to studium wybranych tekstów NT, w których przymki odgrywają ważną rolę rzutującą na ich przesłanie teologiczne. Jak zaznacza sam autor, wybór tekstów jest arbitralny i odzwierciedla jego zainteresowania teologiczne oraz własną wrażliwość. Przyznaje on, że jego opracowanie jest zbliżone do aneksu zawartego w trzecim tomie *The New International Dictionary of New Testament Theology* pod red. C. Browna (Exeter – Grand Rapids 1978), ale jest ono znaczenie bardziej pogłębione i dokładne w prezentacji przymków, zawiera ponadto więcej tekstów, które zostały zaprezentowane i przeanalizowane (zob. s. 13-14). Zdaniem autora książki, który powołuje się na M.L. Lópeza, dogłębna i doskonała znajomość danego języka nie może być osiągnięta bez całkowitej biegłości w użyciu przymków (zob. s. 14). Ponadto ma on także nadzieję, że jego opracowanie przymków pomoże czytelnikowi w pogłębionym studium NT, ponieważ właściwa interpretacja gramatyczno-składniowa tekstu jest konieczna do prawidłowego zrozumienia jego przesłania teologicznego.

Rozdział 1. stanowi wprowadzenie do właściwego studium przyimków (s. 25-32). M.J. Harris przedstawił w nim zwięzłą historię rozwoju języka greckiego. Następnie skoncentrował się na przyimkach: określił, co to jest przyimek, podzielił je na właściwe i niewłaściwe, ukazał relację pomiędzy przyimkami i przysłówkami oraz przypadkami, wskazał podstawowe znaczenie poszczególnych przyimków, zasady wyboru ich użycia, aby na końcu rozdziału zaproponować zasady odnoszące się do nadania właściwego znaczenia przyimkowi w kontekście, w którym on występuje. Na s. 27 autor opracowania słusznie zauważa, że podział przyimków na właściwe i niewłaściwe nie jest najbardziej szczęśliwym, ponieważ może sugerować, że te drugie różnią się od pierwszych. Myślenie to jest błędne, ponieważ w użyciu zarówno jednych, jak i drugich nie ma żadnej różnicy. Powyższe rozróżnienie opiera się jedynie na fakcie, że przyimki właściwe mogą tworzyć czasowniki złożone, niewłaściwe zaś nigdy nie są używane w tym celu. Odwołując się do opracowania P. Bortone'a (zobacz powyżej), M.J. Harris stwierdza, że pierwotnie przyimki posiadały znaczenie odnoszące się do miejsca i dopiero później w toku ich rozwoju zaczęły przyjmować inne znaczenie (zob. s. 28-29; „Many prepositions can denote three relations [local/spatial, temporal, figurative/metaphorical/abstract], which apparently developed in that order but, it seems, the primary representation is always local” [s. 29]). W ostatnim paragrafie rozdziału 1. autor książki podaje zasady, które powinny pomóc we właściwym określeniu znaczenia danego przyimka w kontekście, w którym on występuje (zob. s. 31). Po pierwsze, jego zdaniem, należy wziąć pod uwagę pierwotne (odnoszące się do miejsca) znaczenie, po wtóre – pierwotne znaczenie przypadku, z którym on się łączy, następnie zaś należy rozważyć wskazówki, których dostarcza kontekst, a także znamienne cechy użycia przyimka w NT.

W rozdziale 2. M.J. Harris przedstawił charakterystyczne cechy użycia przyimków w NT (uwzględniając ogólne tendencje dające się zaobserwować w grece hellenistycznej) w porównaniu z greką klasyczną (s. 33-37). Słusznie zauważa, że w grece hellenistycznej używano więcej przyimków niż w grece klasycznej. Jest to spowodowane pragnieniem jednoznacznego ukazania związków syntaktycznych w zdaniu. W ten sposób wyrażenia przyimkowe zastępują użycie samego przypadku (bez przyimka). Ponadto, zdaniem autora książki, można także wyraźnie zauważyć, że w grece hellenistycznej bardziej uprzywilejowane są przyimki łączące się z akusatiwem niż te łączące się z datiwem. Spowodowało to rozpoczęcie procesu zanikania tego ostatniego przypadku, co spowodowało, że w grece nowożytnej wszystkie przyimki łączą się z biernikiem. Ponadto użycie przyimków właściwych zostaje ograniczone, tzn. zanikają powoli użycia ich mniej ważne, np. μετά, κατά i υπό nie łączą się już dłużej z celownikiem tak jak w grece klasycznej (zob. s. 34). dopełniacz natomiast zaczyna pojawiać się coraz częściej z przyimkami niewłaściwymi (tylko trzy

z nich łączą się z genetiwem i datiwem, wszystkie pozostałe – jedynie z dopełniaczem). Inną cechą wyróżniającą użycie przyimków w grece hellenistycznej jest fakt, że zaczęły łączyć się z przysłówkami. Ostatnią cechą wyróżniającą stosowanie ich w tym czasie jest rywalizacja przyimków. M.J. Harris słusznie stwierdza, że powyższa tendencja jest bardzo ważna dla egzegezy i teologii NT (zob. s. 34-35). Następnie autor książki przedstawia możliwy wpływ języków semickich na użycie przyimków. Dostrzega wpływ b^e na $\acute{\epsilon}\nu$, który może oznaczać towarzyszenie, użycie instrumentalne oraz sprawcze. Hebrajski przyimek *min* spowodował, że wyrażenia zawierające $\acute{\alpha}\pi\omicron$ mogą być użyte jako dopełnienie czasownika (np. Mt 10,28=Łk 12,4). Natomiast wyrażenia zawierające $\acute{\epsilon}\kappa$ mogą stanowić zarówno podmiot, jak i dopełnienie (np. J 16,17; Łk 21,16). Innymi przykładami semityzmów w grece biblijnej są: $\acute{\epsilon}\nu$ $\tau\tilde{\omega}$ + *infinitivus* w znaczeniu czasowym; $\tau\omicron\delta$, $\acute{\epsilon}\iota\varsigma$ $\tau\omicron$ i $\pi\rho\delta$ $\tau\omicron$ + *infinitivus* w znaczeniu celowym oraz orzecznik wyrażony za pomocą $\acute{\epsilon}\iota\varsigma$ + *acusativus* (zob. s. 36-37). Ponadto zwraca uwagę na powtórzenie przyimka przed każdym z rzeczowników połączonych za pomocą spójnika $\kappa\alpha\iota$. Opisane w tym rozdziale zjawiska dotyczące użycie przyimków są powszechnie znane i M.J. Harris, opisując je, „nie odkrył Ameryki”, ale zwrócenie na nie uwagi świadczy o jego rzetelności naukowej i dogłębnej wiedzy odnoszącej się do użycia przyimków w grece NT.

Rozdział 3. został poświęcony uwagom, które mają na celu uniknięcie niebezpieczeństw w interpretacji przyimków w NT (s. 39-44). Pierwszym z nich jest zbyt rygorystyczne przestrzeganie rozróżnień znaczenia przyimków, które można dostrzec w grece klasycznej (zob. przyimki rywalizujące). Konieczne jest także zwrócenie uwagi na fakt, że zmiana przyimka może wynikać ze stylu pisarza natchnionego – mógł on zmienić go, aby uniknąć powtórzenia w tekście. Nie jest jednak wykluczone, że zmiana przyimka pociąga za sobą zmianę znaczenia, która była zamierzona przez pisarza natchnionego. Trzeba więc być bardzo ostrożnym w interpretacji różnych przyimków w tym samym tekście lub perykopach paralelnych (zob. np. 2 J 7; 1 P 1,23; 2 Kor 3,5). Ponadto powtórzenie tego samego przyimka z tym samym przypadkiem może pociągać za sobą przyjęcie dwóch różnych znaczeń (zob. np. 2 Kor 2,12; Hbr 1,7-8). Przyimek może nie być powtórzony przed rzeczownikiem, który tworzy ciąg rzeczowników połączonych za pomocą spójnika $\kappa\alpha\iota$. Jeśli zaś przyimek występuje przed dwoma rzeczownikami bez rodzajników w genetiwie, to zawsze odnosi się do pierwszego z nich. Powyższe wskazania praktyczne są ważne w interpretacji tekstów greckich i świadczą nie tylko o ogromnej wiedzy autora książki, ale również o jego niezwykłej zażyłości praktycznej z tekstem oryginalnym NT. Powyższych informacji nie znajdziemy na ogół w żadnej z gramatyk języka greckiego.

Główna część książki poświęcona jest omówieniu użycia i znaczenia poszczególnych przyimków właściwych. Zostały one zaprezentowane w kolejności

alfabetycznej, co ułatwia ich odnalezienie. Każdy z rozdziałów, oprócz 4., jest dedykowany jednemu przyimkowi. We wspomnianym rozdziale 4. zostały przedstawione dwa spośród nich, tj. $\alpha\mu\phi\acute{\iota}$ i $\acute{\alpha}\nu\acute{\alpha}$ (s. 45-48). Pierwszy zaniknął w grece hellenistycznej. W NT występuje jedynie w czasownikach złożonych (zob. s. 45). Być może właśnie to stało się przyczyną omówienia w rozdziale dwóch przyimków.

Na początku każdego z rozdziałów została omówiona etymologia i pierwotne znaczenie poszczególnych przyimków z uwzględnieniem statystyki ich występowania w tekście biblijnym (LXX i NT). Następnie zostało przedstawione ich znaczenie w tekście NT. Po czym M.J. Harris na wybranych przez siebie ważniejszych tekstach nowotestamentalnych, w których występują poszczególne przyimki, dokładnie przeanalizował ich użycie nie tylko z punktu widzenia składniowego, ale także teologicznego. Dzięki temu jego interpretacja wybranych tekstów jest całościowa i bardzo dokładna. Analiza tych tekstów umożliwiła autorowi praktyczne ukazanie, jak należy zastosować podane wcześniej zasady teoretyczne. Wyjaśnienie użycia poszczególnych przyimków w wybranych tekstach jest ważne i bardzo użyteczne nie tylko dla osób studiujących syntaksę grecką, ale i dla egzegetów interpretujących wyselekcjonowane przez autora książki teksty biblijne. W interpretacji danego tekstu NT autor książki bardzo często, tam gdzie jest to konieczne, odwołuje się do LXX jako tła, które może pomóc w wyjaśnieniu znaczenia przyimka w danym tekście. Na końcu każdego rozdziału znajduje się paragraf, w którym przedstawione są czasowniki złożone powstałe dzięki dodaniu do czasownika prostego przyimka prezentowanego w danym rozdziale. W ten sposób omówienie każdego z przyimków zostaje uzupełnione i poszerzone również o ten ich aspekt.

Zdarza się, że M.J. Harris przedstawia w sposób bardziej szczegółowy i dokładny niektóre wyrażenia przyimkowe, które mają szczególne znaczenie teologiczne, np. syntagmę $\acute{\alpha}\pi\omicron$ θεοῦ. Czyni to zawsze na przykładzie wybranych tekstów biblijnych, a nie jedynie prowadzi rozważania teoretyczne w oderwaniu od konkretnego ich użycia w NT. Wspomniany zwrot analizuje na podstawie 1 Kor 1,30; Jk 1,13 i 2 P 1,21. Zob. także s. 92-100, które są poświęcone różnym syntagmom zawierającym przyimek εἰς czy zwrot ἐν τῷ Χριστῷ Ἰησοῦ (s. 122-134) (ta ostatnia syntagma została omówiona w sposób wyjątkowo dokładny i dogłębny w różnych znaczeniach wynikających z kontekstu, w którym występuje), czy s. 105-110 dotyczące zwrotów zawierających ἐκ bądź s. 147-152, które poświęcone są syntagmie κατὰ σάρκα lub znaczenia παρὰ w chrystologii czwartej Ewangelii (s. 173-176; zob. także σὺν Χριστῷ s. 200-204). Omawiając jednak przyimek ἐκ, M.J. Harris nie wspomina o jego rywalizacji z $\acute{\alpha}\pi\omicron$. Uczynił to wcześniej, dlatego nie powraca do tego zagadnienia. Jednak jeśli ktoś chce skonsultować jedynie jego dzieło w odniesieniu do ἐκ, nie zapoznając

się z materiałem opracowanym wcześniej, nie znajdzie w rozdziale 9. żadnej informacji na ten temat. Należałoby więc umieścić przynajmniej jakiś odnośnik do tego zagadnienia, który odsyłałby do omówienia rywalizacji tych dwóch przyimków (prezentując także przyimki περί, παρά i πρός, nie wspomina o tym, że są to przyimki rywalizujące, jednak w ich przypadku nie nadmienia o tym we wcześniejszej części swej książki; o rywalizacji από/παρά z υπό czytelnik dowiaduje się dopiero przy omówieniu tego ostatniego przyimka). Kunszt egzegetyczny i składniowy M.J. Harrisa można dostrzec w analizie różnicy znaczenia μένειν ἐν i εἶναι ἐν (s. 136).

Omawiając poszczególne przyimki, M.J. Harris wskazuje także teksty, w których znaczenie prezentowanego przyimka może być interpretowane na różne sposoby, które może on przyjmować. W ten sposób ukazał on złożoność użycia przyimków i trudność dokładnego określenia ich sensu.

W rozdziale 13. (s. 161-170), który poświęcony jest przyimkowi μετά, autor książki nie wspominał ani słowem o jego relacji do σύν, który jest jego synonimem. W tak dokładnym i precyzyjnym omówieniu przyimków greckich, jakim jest *Prepositions and Theology in the Greek New Testament. An Essential Reference Resource for Exegesis* wydaje się to dziwne. Czyni to dopiero na s. 200, gdy przedstawia przyimek σύν.

Rozdziały 21. i 22. zostały poświęcone omówieniu dwóch bardzo specyficznych kwestii dotyczących użycia przyimków w NT, które są ważne dla egzegezy i teologii. Pierwszym z nich jest użycie różnych przyimków (ὑπέρ, ὑπό, εἰς i ἐν) z czasownikiem βαπτίζω (s. 225-232). Drugi zaś odnosi się do stosowania różnych przyimków (περί, πρός, ἐν, διά, ἐπί i εἰς) z czasownikiem πιστεύω i rzeczownikiem πίστις, jak również związkom frazeologicznym, w których występują te dwa słowa bez użycia przyimków (s. 233-237).

W przedostatnim rozdziale książki M.J. Harris przedstawił przyimki niewłaściwe (s. 239-251). Zwrócił najpierw uwagę na niezbyt fortunne określenie ich mianem „niewłaściwe”, co może sugerować, że nie są one „prawdziwymi” przyimkami. Jest to nieprawdą, ponieważ przyimki niewłaściwe używane są i funkcjonują tak jak przyimki właściwe, różnią się od nich jedynie tym, że nie są używane do tworzenia czasowników złożonych (jest to powtórzenie z początkowej części książki, zob. powyżej). Następnie w sposób bardzo syntetyczny zaprezentował użycie przyimków niewłaściwych w grece hellenistycznej, po czym przedstawił wszystkie przyimki niewłaściwe w porządku alfabetycznym, omawiając pokrótce każdy z nich.

Ostatni rozdział książki poświęcony jest godnemu uwagi użyciu przyimków niewłaściwych w NT (s. 253-265). M.J. Harris poddał dokładnej analizie ἄνευ w Mt 10,29; ἐκτός w 1 Kor 6,18 i 2 Kor 12,2; ἔμπροσθεν w J 1,15; ἐντός w Łk 17,21; ἕως οὗ w Mt 1,25 i χωρίς w Hbr 9,28.

Podsumowując prezentację *Prepositions and Theology in the Greek New Testament. An Essential Reference Resource for Exegesis*, trzeba przyznać, że jest to opracowanie warte uwagi i zasługujące na najwyższe uznanie, ponieważ, po pierwsze, bardzo dokładnie i szczegółowo omawia teoretyczne zasady składniowe użycia przyimków w języku greckim, a po drugie – jest ono niezwykle cenne również dla egzegezy NT dzięki analizie wybranych ważnych dla teologii zarówno tekstów, jak i syntagm. Szczególnie cenne są wskazówki praktyczne dotyczące nadania przyimkom ich właściwego znaczenia w kontekstach, w których one występują. M.J. Harris w dużej mierze oparł się na wspomnianym wcześniej doktoracie P. Bortone’a (zob. powyżej), uwzględnił jednak wiele innych publikacji, ubogacając znacznie swe dzieło. Jego książkę możemy uznać za bardzo dobre i szczegółowe opracowanie dotyczące przyimków w grece NT. Jedynym słabym punktem *Prepositions and Theology in the Greek New Testament. An Essential Reference Resource for Exegesis* jest niezbyt wyraźnie wyeksponowanie rywalizacji przyimków. Problem ten został oczywiście przedstawiony, jednak moim zdaniem, jej autor mógł poświęcić mu oddzielny rozdział, a podczas omawiania poszczególnych przyimków powinien (przy każdym przyimku rywalizującym) odsyłać do tego zagadnienia.